

TÜRKİYE’DE TARIM VE KIRSAL KALKINMA: BİR YOL HARİTASI İHTİYACI

Sıla Sezge Çınar

COVID-19 pandemisi ile farklı ülkelerde eş zamanlı olarak başlayan yaşam, sağlık, barınma, güvenlik gibi yurttaşların hayatını doğrudan etkileyen tartışmalar; gıda ve tarım eksenindeki tartışmalarla birlikte daha fazla anlam kazanmaktadır. En temel insani ihtiyaç olarak gıda temini konusunda yaşanan ve yaşanması muhtemel olan sıkıntılara dair, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de acil ve kapsamlı bir yol haritasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye özelinde kırsal kalkınma ve dolayısıyla tarım ve hayvancılık politikalarında değişen dengeler ve COVID-19 pandemisi nedeniyle oluşabilecek olası gıda erişimi sorunları, son bir yılda ithal edilen ürün sayısındaki ve gıda enflasyonundaki yüzde 16,51 düzeyindeki artış¹ ile çözüme dair önemli unsurlardan biri olabilecek IPARD (Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı) destekleri bu politika notu çerçevesinde oluşturulmaya çalışılacak olan yol haritasının önemli noktalarını oluşturmaktadır.

COVID-19 pandemisi, dünya genelinde yaygın olarak tarım ve gıda meselelerine dair ülkelerin sürdürülebilir ve kalıcı politikalarının olmadığını ortaya koymuştur. “Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu 2020” isimli FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) raporuna göre, COVID-19 pandemisinin etkileri ülkelerin ekonomik durumlarına göre değişkenlik gösterecek olsa bile; 2020 yılında dünyada yetersiz beslenen insan sayısına 83 ile 132 milyon insanın eklenmesi olasılığından bahsedilmektedir.² Türkiye’de de uzun yıllardır göz ardı edilen kırsal kalkınma politikaları ve bunun en önemli bileşeni olan tarım meselesi, kronik ve çözülemeyen bir sorun haline dönüşmüştür. Kriz başladığından bu yana, Türkiye’de kırsala ve tarıma dair politikaların eksikliği ve etkisizliği ise karşı karşıya

kaldığımız sorunları gün geçtikçe derinleştirmektedir. Artan üretim maliyetleri, gıda fiyatlarındaki artış ve üretimde yaşanan düşüş; Türkiye’nin politik düzlemde yeniden kırsala ve tarıma yönelmesi gerektiğine dair önemli işaretlerdir. Bu alanda yaşanan sorunların temeli COVID-19 pandemisi öncesine uzanmakla birlikte; salgın nedeniyle önceden mevcut bulunan kırılanlık artmakta ve Türkiye tarımı için risk büyümektedir. Türkiye’de 2008-2018 aralığında kayıtlı 1 milyon 127 bin çiftçi sayısı, 2018’de 697 bine düşerek yüzde 38 düzeyinde azalma göstermiş; Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre tarım alanlarında ise 30 yılda yüzde 18’lik bir azalma yaşanmıştır.³

Pandemi devam ettikçe, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de gıdaya erişim sorunlarının yaşanma olasılığı artmaktadır. ABD Tarım Bakanlığının “Dünya Tarımsal Üretimi” – Nisan 2020 raporunda Türkiye’nin 2019 / 2020 buğday veriminin 2017’de elde edilen 21 milyon tondan 18 milyon tona ineceği; ekilen alanın ise 7,8 milyon hektardan 7,2 milyon hektara düşeceği belirtilmektedir.⁴ Öte yandan TÜİK tarafından açıklanan “2020 Yılı Bitkisel Üretim 2. Tahmini”nde üretim artışı beklenen ürünler öne çıkarılırken üretimde düşüş beklenen ürünler göz ardı edilmiştir: Pamukta yüzde 13,6; fındıkta yüzde 14,3; portakalda yüzde 21,5 ve çeltikte yüzde 2 düşüş beklenmektedir.⁵

Kırsalın İhmali ve Dışa Bağımlılık

Türkiye son yıllarda uygulanan tarım politikalarındaki sorunlar ve iklim değişikliğinin etkisiyle, en temel gıda ihtiyaçlarını bile ithal eden ülke konumuna gelmiştir. Temel gıdalar dikkate alındığında, Türkiye’nin günümüzde net ithalatçı konumunda olma (burada ihracat/ithalat dengesi değil almak zorunda olduğu temel gıda ürünleri dikkate alınmaktadır) nedeni kolza, soya, kuru fasulye, nohut, mercimek, mısır ve arpa bitkilerindeki üretim yetersizliğidir.⁶ Örneğin Türkiye 2018 yılında 3,3 milyon tonluk soya ve 2,1 milyon tonluk mısır ithalatını yerel üretim ile karşılayabilecek arazi varlığına ve üretim gücüne sahip olduğu halde, bu ürünleri ithal etmiştir.⁷ Öte yandan hayvancılık alanında da üreticilerin yaşadığı sorunlar giderek artmaktadır. Bir taraftan Ocak ayından beri yüzde elli zamlanan yem fiyatları, diğer taraftan sabit kalan süt fiyatları nedeniyle zarar eden çiftçiler, süt ineklerini kesime göndermekte ve bu durumun Türki-

ye’yi 2021 yılında ithalata mecbur bırakacağı öngörülmektedir.⁸

Buna ek olarak, Türkiye’de gıda ürünlerindeki enflasyon artışı nedeniyle yaşanan geçim sıkıntısı gün geçtikçe artmakta ve yaşam koşulları gittikçe zorlaşmaktadır. Kırsalın ve tarımın ihmali, ülkenin gıda geleceğini tehlikeye düşürmektedir. Döviz kurunda ve fiyatlarda yaşanan artış nedeniyle, Nisan 2019’da küresel pazarda 413 ABD Doları olan 1 ton pirincin Türkiye’deki fiyatı 2 bin 378 TL iken; Mart 2020’de fiyatının 494 ABD Dolarına yükselmesi ile Türkiye’deki fiyatı da 3 bin 245 TL’ye yükselmiş, başka bir deyişle yüzde 36’lık bir artış yaşanmıştır.⁹ TL’nin ABD Doları karşısındaki değer kaybı nedeniyle artan maliyetler yüzünden çiftçiler üretimden çekilmekte ve bu durum Türkiye’yi tarım konusunda dışa bağımlı hale getirmektedir.

Türkiye için dışa bağımlılık artarken salgının devam ettiği bu günlerde, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile de doğrudan ilgili olan kalkınma ve tarım meselesi; insanlığın geleceğine dair tartışmaların en yaşamsal olanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum her ülkenin COVID-19 pandemisi karşısında aldığı konumu belirlemekle birlikte, çözüm için ortaya koyduğu yol haritalarında da belirleyici olmaktadır. Örneğin salgının ilk aylarında Yeni Zelanda’da Yeşiller Partisi bir milyar dolarlık bir plan sunarak, doğa turizmini esas alan ve yedi bin kişiye yeni iş imkânları sunan sürdürülebilir bir çıkış önermiştir.¹⁰ Öte yandan COVID-19 pandemisinden en fazla etkilenen ülkelerden biri olan İtalya’da, tarımsal gıda sektörü için alınan dikkat çekici spesifik önlemler olmuştur. İtalyan hükümeti bu sektör için toplamda 1,1 milyar Euro’yu aşkın bir

ödeme tahsis etmiş; ülke gelirlerinde önemli payı olan şarap, hayvancılık, mandıracılık ve zeytinyağı gibi sektörlere ise 500 milyon Euro aktarmıştır.¹¹

Çözüme Dair: Acil Kırsal Kalkınma Planı

Türkiye’de son yıllarda yaşanan ve salgın ile derinleşen kırsal kalkınma ve dolayısıyla tarım ve hayvancılık alanlarındaki sorunların çözümüne dair acil bir yol haritasına ihtiyaç vardır. Bu noktada Türkiye’de tarım ve hayvancılığın yeniden kendine yeter bir hale gelebilmesi için öncelikle kapsamlı bir kırsal kalkınma planı hazırlanması gerekmektedir. Bu kalkınma planı altyapı sorunları, tarım ve hayvancılık, eğitim, cinsiyet eşitliği, ekoloji, örgütlenme ve yerelde işbirliklerinden oluşan bütüncül bir anlayışla hayata geçirilebilir.¹² Plana dair bu başlıkların içermesi gereken önemli ayrıntıları ise şöyle sıralayabiliriz:

- Kırsaldaki yol, sulama kanalları, modern teknolojik donanım, üretim tesisi ve internet başta olmak üzere; altyapı ihtiyaçları ivedilikle tespit edilmeli ve buna dair eylem planları oluşturulmalıdır.
- Tarım ve hayvancılık alanlarında yerinde ve yerel üretim planlanmalı, kırsal bölgeler ve şehirler için acil üretim planları oluşturulmalı, çiftçiler ve mevsimlik işçilerin şartları salgın koşullarına göre yeniden düzenlenmelidir.
- Üretim ve pazarlama alanlarında üreticiler için eğitimler düzenlenmeli, eğitim içerikleri salgın koşulları nedeniyle kolay erişilebilir olması açısından online seçenekler de içermelidir.

- Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kadınların ve gençlerin yaşadıkları sorunlar ayrıca ele alınmalı; kırsalda yaşayan kadın ve gençlerin güçlenmesine dair uygulama planları oluşturulmalıdır.
- İklim değişikliğinin etkileri göz önünde bulundurularak geri dönüşüm, yeşil enerji, ekolojik tarım gibi unsurlar esas alınmalıdır.
- Yerel ve bölgesel üretici pazarları oluşturulmalı, küçük üreticiler için örgütlenme çalışmaları yürütülmeli, lojistik ve depolama gibi küçük üreticilerin sıklıkla yaşadıkları sorunlar için çözümler üretilmelidir.
- Yerelde kamu, özel sektör, kalkınma ajansları ve STK’lar ile tarım ve hayvancılık ile uğraşan yurttaşlar arasında işbirliği ilişkileri geliştirilmelidir.

Türkiye’de tarımın ve hayvancılığın, işaret edilen bu alanlarda oluşturulacak kırsal kalkınma planları ve uygulama politikaları ile yeniden kendine yeterli bir hale gelebilmesi ve COVID-19 pandemisi gibi salgınlar için acil durum planlarının oluşturulması yaşamsal önem taşımaktadır. Bu noktada Türkiye’nin kırsala yönelik politikalarındaki kapsamlı değişiklikler ile Avrupa Birliği’nin yeşil ekonomik destek paketleri kapsamındaki kaynaklara erişim olasılığı da artacaktır. Ancak hâlihazırda IPARD (Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı) destekleri Türkiye’ye önemli kaynaklar sunmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen ve 2014-2020 yıllarını kapsayan IPARD destekleri; Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Des-

tekleme Kurumu (TKDK) tarafından yürütülmektedir. 2020 yılının son verilerine göre, toplamda Türkiye için ayrılan bütçenin harcanma oranı yüzde 25,13'tür.¹³ Bütçede görülen bu düşük oran, bazı yapısal sorunların varlığına işaret etmektedir ve şu sorular önem kazanmaktadır: Kaynaklar ne derece verimli kullanılmaktadır? Mali desteğin etkinliği ve verimliliği nasıl artırılabilir? Çiftçiler neden sağlanan hibe desteğine erişememektedir?

IPARD kapsamında oluşturulan destekler; tarım, hayvancılık, pazarlama, yenilenebilir enerji, zanaatkârlık ve yerel ürün gibi çok geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Bu desteklere çiftçilerin daha kolay erişimi ve sağlanan kaynakların etkin kullanımı, merkezi yönetimin yerel yönetimlerle, kalkınma ajanslarıyla, STK'larla, üretici ve tüketici birlikleri ile

daha etkili ve verimli işbirliğine bağlıdır. Bu nedenle IPARD Programı'nda yer alan Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması – LEADER tedbiri ile oluşturulan Yerel Eylem Grupları (YEG) yaklaşımı; etkinliği ve uygulama alanları artırılması gereken mekanizmalardır. Bu yaklaşım, yerel aktörlerin kendi yerel bölgelerinde uygulanacak projeler ve gerçekleştirilecek strateji ile ilgili olarak karar alma süreçlerine katılmaları anlamına gelmektedir.¹⁴ Yukarıda ayrıntıları ile ele alınan bütüncül ve kapsamlı bir kırsal kalkınma planı için; YEG yapılanmalarının da hedeflediği gibi, merkezi ve yerel yönetimlerin ilgili diğer tüm aktörleri de dâhil edeceği yapılar kurulması gerekmektedir.

NOTLAR

1. Donat, İ, Bloomberg HT 2020, 'Gıda Enflasyonu Yıllık Bazda Yüzde 16,51'e Çıktı' <<https://www.bloomberght.com/tarim-2267748>> [12 Kasım 2020].
2. Polat, S, 2020 'COVID-19 Gıda Güvenliğini Nasıl Etkiledi?', 19 Ekim, Erişim<<https://www.dogrulukpayi.com/bulten/covid-19-golgesinde-dunya-gida-gunu>. > . [12 Kasım 2020]
3. Kurban, B Ü, 2020 'Virüs Gıdamızı Vurmasın' Greenpeace Basın Bültenleri, 11 Haziran, Erişim<<https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/virus-gidamizi-vurmasin/>>. [24 Eylül 2020].
4. a.g.e
5. Bloomberg HT 2020, 'TÜİK: Bitkisel Üretim Bir Önceki Yıla Göre Artacak'<<https://www.bloomberght.com/tuik-bitkisel-uretim-bir-onceki-yila-gore-artacak-2267126> > [24 Ekim 2020]
6. Kurban, B Ü, 2020 'Virüs Gıdamızı Vurmasın' Greenpeace Basın Bültenleri, 11 Haziran, Erişim<<https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/virus-gidamizi-vurmasin/>>. [24 Eylül 2020].
7. Akça, E., 2020 'Türkiye'nin Salgın Kapsamında Gıda Güvenliği' Greenpeace Raporları, Erişim<https://docs.google.com/document/d/11ZtKlcO1MTB5x1XrPHDndW5DgTcmvVZ_JDVjU76_1cg/edit#>. [13 Kasım 2020]
8. Ali Ekber Yıldırım, Tarım Dünyası 2020, 'Üretici Çaresiz, Süt İnekleri Kesime Gidiyor' <<https://www.tarimdunyasi.net/2020/10/23/uretilci-caresiz-sut-inekleri-kesime-gidiyor/>> [23 Ekim 2020].
9. Kurban, B Ü, 2020 'Virüs Gıdamızı Vurmasın' Greenpeace Basın Bültenleri, 11 Haziran, Erişim<<https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/virus-gidamizi-vurmasin/>>. [24 Eylül 2020].
10. Yeşil Gazete 2020, 'Yeni Zelanda Yeşillerinden Covid Sonrası Kurtarma Planı: Doğa Dostu Turizm' Erişim <<https://yesilgazete.org/blog/2020/04/30/yeni-zelanda-yesillerinden-covid-sonrasi-kurtarma-planı-doga-dostu-turizm/>>. [20 Ekim 2020].
11. FAO, 2020, 'Impacts of Covid-19 on Agriculture: Italy's Response' Erişim <<http://www.fao.org/sustainable-agricultural-mechanization/resources/news/detail-events/en/c/1305799/> . [13 Kasım 2020].

12. Hüsni M. Özyeğin Vakfı 'Kırsal Kalkınma Programı Final Raporu' Erişim <<https://husnuozyeginvakfi.org.tr/kirsal-kalkinma-programi/>> [13 Kasım 2020]
13. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (2020), *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu IPARD II Program Uygulaması İzleme Komitesi Toplantısı*, [19 Kasım 2020]
14. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (2019), *IPARD LEADER Yaklaşım ı* Erişim<<https://ipard.tarim.gov.tr/LeaderTr>> [14 Kasım 2020]

Sıla Sezge Çınar kırsal kalkınma uzmanı ve İstanPol İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı'nda araştırmacıdır.